

نقش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در پیش‌بینی سبک زندگی اسلامی در دانشجویان دانشگاه پیام نور قم

احمد موحد^۱

محمدطاهر یعقوبی^۲

سیدحسن محمدی^۳

چکیده

هدف این پژوهش بررسی رابطه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با سبک زندگی اسلامی در میان دانشجویان پیام نور قم است. روش تحقیق از نوع توصیفی-همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانشجویان دانشگاه پیام‌نور شهر قم هستند که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی، ۲۵۰ دانشجو انتخاب شدند. با استفاده از پرسش‌نامه سبک زندگی اسلامی کاویانی و پرسش‌نامه محقق‌ساخته شبکه‌های اجتماعی مجازی، اطلاعات لازم جمع‌آوری شد و نتایج به کمک نرم‌افزار Spss و با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان داد که بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی (علاقه‌مندی و کارکردها) با سبک زندگی اسلامی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد و بین مدت‌زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با سبک زندگی اسلامی، رابطه معناداری وجود ندارد. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که علاقه‌مندی به شبکه‌های اجتماعی مجازی، توان پیش‌بینی سبک زندگی اسلامی را دارد. بنابراین، می‌توان به این نتیجه رسید که ممکن است شبکه‌های اجتماعی مجازی فوایدی دربر داشته باشند؛ ولی با توجه به محتوای مطالب مورد استفاده و نوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی، بر کاهش سبک زندگی اسلامی جوانان تأثیر بسزایی دارند و این واقعیت می‌تواند برای وضعیت عقیدتی و معنوی جامعه، آسیب‌زا باشد.

کلیدواژه‌ها: شبکه‌های اجتماعی مجازی، علاقه‌مندی، کارکردها، زمان استفاده، سبک زندگی، سبک زندگی اسلامی، دانشجویان.

۱. مربی گروه روانشناسی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. A.movahed@pnu.ac.ir

۲. استادیار گروه تاریخ فرهنگ و تمدن، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. yaghoubi@pnu.ac.ir

۳. دکترای مدرسی معارف اسلامی و مدرس دانشگاه. s.h.mohammadi@ut.ac.ir (نویسنده مسئول)

مقدمه

با ظهور فناوری‌های مدرن و به‌خصوص اینترنت و ورود شبکه‌های اجتماعی به زندگی افراد، نوع جدیدی از روابط بین‌فردی شکل گرفته است که از آن به ارتباطات مجازی تعبیر می‌شود. در واقع، این ارتباطات مجازی بین‌فردی در قالب شبکه‌سازی‌های اجتماعی، بر پایه مشارکت همگانی بنا شده‌اند. ایجاد ارتباطات جمعی و میان‌فردی، تشکیل اجتماعات مجازی، اطلاع‌رسانی، تبادل اطلاعات و نظرات، از شناخته‌شده‌ترین کارکردهای این فضاها هستند. برخی از ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی عبارت‌اند از: اشتراک‌گذاری، سازمان‌دهی، دوستی، اعتماد، استناد و تعمیم، چندرسانه‌ای بودن، نقد بی‌رحمانه، دنبال‌کردن و دنبال‌شدن، بازانتشار، خرد جمعی، ساختار دموکراتیک، قدرت سرمایه اجتماعی، تحرک اجتماعی و ابتکار و خلاقیت (ضیایی پرور و عقیلی، ۱۳۸۸؛ به نقل از فرقانی و مهاجری، ۱۳۹۷: ص ۲۶۲).

با ورود به عصر اطلاعات و جامعه شبکه‌ای، ما در بیشتر حوزه‌ها شاهد تحولات تکنولوژیکی گوناگونی هستیم. اینترنت به مثابه «رسانه جدید» و یکی از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب ارتباطات، از محدودیت‌های الگوی چاپ و پخش در ارتباطات فزاینده‌تر رفته است. از جمله پدیده‌های جدید که بر اثر ادغام فناوری‌های مختلف ارتباطی در سال‌های اخیر شکل گرفته، شبکه‌های اجتماعی مجازی است. این شبکه‌ها با عضوگیری رایگان توانسته‌اند در جریان‌سازی‌های مختلف، نقش اساسی بر عهده داشته باشند (برات دستجردی، ۱۳۹۵: ص ۱۴۴).

آنچه در حال حاضر وجود شبکه‌های اجتماعی را پراهمیت و تأثیر آنها را پررنگ‌تر جلوه می‌دهد، اقبال عمومی کاربران اینترنت به این شبکه‌هاست؛ به‌طوری‌که روزانه صدها میلیون نفر در دنیا با عضویت در این شبکه‌ها، ساعت‌های متمادی از عمرشان را صرف گشت‌وگذار در شبکه‌های اجتماعی می‌کنند (افراسیابی، ۱۳۹۲: ص ۱۵).

شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان مخلوق اینترنت، مرزهای جغرافیایی را در نوردیده و گستره‌ای نامحدود را دربر می‌گیرند. در این‌گونه شبکه‌ها و اجتماعات، مشخصه و تعریف تازه‌ای برای مفهوم اجتماع خلق شده است. مردم به جای تکیه بر تنها یک گروه خاص برای پاسخ‌گویی به نیازهای اجتماعی خود، فعالانه به دنبال یافتن مجموعه متنوعی از افراد و منابع برای شرایط و موقعیت‌های گوناگون می‌گردند. بنابراین، طبیعی است که در چنین شبکه‌هایی آموزش شیوه و سبک زندگی از خلال تبلیغ انواع نیازهای واقعی و کاذب شکل می‌گیرد و می‌تواند شیوه و سبک‌های زندگی متنوعی را در اختیار کاربران قرار دهد که عمدتاً با سبک‌های زندگی افراد جامعه ما ناهمخوان باشد و این خود می‌تواند، زمینه بروز انواع آسیب‌های اجتماعی شود (شاهنوشی و تاجی، ۱۳۹۱: ص ۹۳-۹۴).

عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی باعث ایجاد سبک جدیدی از زندگی نیز شده است. در روابط

اجتماعی روزمره، معمولاً ما فقط با کسی رابطه برقرار می‌کنیم که در فعالیت‌های روزمره ما دخیل باشد. این روابط اجتماعی می‌تواند به صورت مکالمه رودررو، ارسال پیامک، مکالمه تلفنی و یا رفتن به مکانی همراه با آن شخص باشد. این گونه ارتباطات، فعالیت‌هایی هستند که معمولاً در زندگی روزمره به آنها مبادرت می‌ورزیم؛ اما امروزه، به نظر می‌رسد با رشد کاربران اینترنت، سبک جدیدی از زندگی به نام سبک زندگی مجازی در بین جوانان در حال شکل گرفتن باشد. این شیوه زندگی که درآمیخته با شبکه‌های اجتماعی مجازی است، می‌تواند سبک جدیدی از زندگی را شکل دهد که همه فعالیت‌های روزمره را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از سوی دیگر، جذابیت شبکه‌های اجتماعی مجازی از یک سو و سهولت فعالیت در این دسته از جوامع از سوی دیگر سبب می‌شود تا رابطه میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تغییرات مربوط به سبک زندگی جوانان عضو به عنوان یک سؤال جدی برای پژوهشگران عرصه فرهنگ و ارتباطات مطرح شود. مفهوم سبک زندگی امروزه به یکی از مفاهیم بنیادین در تحلیل‌های اجتماعی تبدیل شده است (شکاری نمین و حاجیانی، ۱۳۹۳: ص ۶۴).

سبک زندگی، مجموعه الگوهای انسان در اعمال، احساسات، عواطف و افکار است که در اموری همچون لباس پوشیدن، غذا خوردن، تفریحات، روابط با یکدیگر، طلاق و ازدواج، معیشت و کسب و کار، معماری و شهرسازی، هنر و ادبیات به آنها تأسی می‌شود (موسوی گیلانی، ۱۳۹۲: ص ۱۲۳-۱۲۴). اهمیت مفهوم سبک زندگی در این است که سطحی‌ترین لایه‌های زندگی را به عمیق‌ترین لایه‌های آن پیوند می‌زند (مهدوی کنی، ۱۳۸۷: ص ۱۸).

سبک زندگی از دیدگاه اسلام، به مجموعه‌ای از موضوعات مورد قبول اسلام در عرصه زندگی اشاره دارد که بر اساس آن، معیار رفتار ما باید مبتنی بر اسلام و آموزه‌های اسلامی باشد. خدامحوری و حاکمیت ارزش‌های اسلامی در زندگی، از مهم‌ترین معیارهای سبک زندگی مورد تأکید اسلام است. در واقع، در این سبک زندگی، زندگی فردی و اجتماعی افراد باید مبتنی بر اسلام و رهنمودهای قرآنی باشد (مصباح یزدی، ۱۳۹۲: ص ۵). سبک زندگی اسلامی، یعنی در زندگی هر فرد، چه شخصی، چه خانوادگی و چه اجتماعی، قواعد و الگوها و قالب‌ها و ملاک‌های اسلامی، نقش مهمی ایفا کرده و روش‌ها بر اساس آنچه اسلام گفته و خواسته، به کار گرفت شود (نیکوکار و همکاران، ۱۳۹۳: ص ۲۰۰). در این سبک از زندگی، انسان به طور طبیعی مدلی را که بیشترین هماهنگی را برای دستیابی به قرب الهی داراست، در زندگی فردی و اجتماعی خود مطلوب می‌داند و تقرب به خدا و لقاءالله را هدف خود می‌بیند؛ از این رو، همه شئون زندگی خود، شامل نماز و عبادت، کسب و کار، تحصیل، تفریح، معاشرت، بهداشت، خوراک، معماری، هنر، سخن گفتن، تولید، مصرف، آراستگی ظاهری و امثال آن را در مسیر این هدف قرار می‌دهد (شریفی، ۱۳۹۱: ص ۳۵).

آنچه ضرورت توجه به رابطه استفاده شبکه‌های اجتماعی مجازی و سبک زندگی جوانان را بیشتر می‌کند،

علاقه‌ای است که قشر جوان به دلیل جذابیت ساختار این جوامع و ارضای نیازهای اجتماعی‌اش، به استفاده شبکه‌های اجتماعی می‌پردازد.

نجفی‌سولاری (۱۳۸۹) بیان می‌کند که شبکه‌های اجتماعی اینترنتی با ارضای هم‌زمان نیازهای عقلی، منطقی و عاطفی جوانان و نوجوانان، گروه‌های سنی مذکور را به سمت خود جذب کرده و مؤسسان جوامع مجازی از این فرصت برای انتقال مفاهیم فرهنگی سیاسی و اجتماعی مد نظر خود در قالب نرم و پنهان، نهایت استفاده را می‌برند (به نقل از بشیر و افراسیابی، ۱۳۹۱: ص ۳۵).

استفاده از شبکه‌های اجتماعی در جوامع امروزی، نقش مهمی در الگودهی به سبک زندگی افراد دارد (رضایان و ادیسی، ۱۳۹۷: ص ۱). براین اساس، یکی از مهم‌ترین وجوه عملکرد شبکه‌های اجتماعی، تأثیرات منفی و مثبت آنها در عرصه‌های اجتماعی است. به همین سبب، نقش شبکه‌های اجتماعی در زندگی، به‌ویژه تأثیر این پدیده در سبک زندگی جوانان، باید مورد توجه محققان قرار گیرد (ر.ک: شیخ‌زاده، ۱۳۹۵: ص ۱۲۵-۱۵۰).

شبکه‌های اجتماعی مجازی به دلیل قابلیت دسترسی آسان و دامنه وسیع مطالب متنوع در آنها، جوانان زیادی را به خود جذب می‌کنند. با وجود پیامدهای مثبت این شبکه‌ها، به نظر می‌رسد تقابل این شبکه‌های جهانی که مطابق عرف غربی اداره می‌شوند و هرگونه خبر، مطلب، تحلیل، عکس، ویدئو و ... در آنها بدون هیچ محدودیتی منتشر می‌شود، با شرایط جامعه دینی ایرانی که بر آموزه‌های اسلام استوار است، مشکلات و تناقض‌هایی را در پی داشته باشد که اهمیت پژوهش در این زمینه را آشکار می‌کند. لذا پژوهش حاضر با هدف نقش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در پیش‌بینی سبک زندگی اسلامی در دانشجویان انجام شد تا فرضیه زیر مورد بررسی قرار گیرد:

استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی توان پیش‌بینی سبک زندگی اسلامی را دارد.

مبانی نظری و مفهومی پژوهش

شبکه‌های اجتماعی مجازی: یکی از پدیده‌های نوظهور در فضای مجازی که امکان تشکیل اجتماع‌های مجازی را فراهم می‌کند، شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند که نیروی پیش‌رونده در تغییرات اجتماعی و سیاسی جوامع محسوب می‌شوند. در دهه‌های پایانی قرن بیستم، با وقوع انقلاب اطلاعات و گسترش روزافزون دسترسی جوامع مختلف به اینترنت و شبکه‌های رایانه‌ای، کوشش‌های نظری بسیاری صرف یافتن الگوی مناسب برای مطالعه اینترنت، ابعاد و تأثیرات سیاسی و اجتماعی آن شد (خدایاری و همکاران، ۱۳۹۳: ص ۱۷۳).

شبکه‌های اجتماعی مجازی، پایگاه یا مجموعه پایگاه‌هایی هستند که امکانی فراهم می‌آورند تا کاربران بتوانند علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خودشان را با دیگران به اشتراک بگذارند و دیگران هم این افکار و

فعالیت‌ها را با آنان سهیم شوند. یک شبکه اجتماعی، مجموعه‌ای از سرویس‌های مبتنی بر وب است که این امکان را برای اشخاص فراهم می‌آورد که توصیفات عمومی یا خصوصی برای خود ایجاد کنند، یا با دیگر اعضای شبکه ارتباط برقرار کنند، منابع خود را با آنها به اشتراک بگذارند و از میان توصیفات عمومی دیگر افراد، برای یافتن اتصالات جدید استفاده کنند (بوید و الیسون^۱، ۲۰۰۷: ص ۲۱۲). به‌طور کلی در تعریف شبکه‌های اجتماعی می‌توان گفت: شبکه‌های اجتماعی سایت‌هایی هستند که از یک سایت ساده مانند موتور جستجوگر با اضافه شدن امکاناتی مانند چت و ایمیل و امکانات دیگر، خاصیت اشتراک‌گذاری را به کاربران خود ارائه می‌دهند. شبکه‌های اجتماعی، محل گرد همایی صدها میلیون کاربر اینترنت است که بدون توجه به مرز، زبان، جنس و فرهنگ، به تعامل و تبادل اطلاعات می‌پردازند. در واقع شبکه‌های اجتماعی برای افزایش و تقویت تعاملات اجتماعی در فضای مجازی طراحی شده‌اند. به‌طور کلی از طریق اطلاعاتی که بر روی پروفایل افراد قرار می‌گیرد، مانند عکس کاربر، اطلاعات شخصی و علایق (که همه اینها اطلاعاتی را در خصوص هویت فرد فراهم می‌آورد)، برقراری ارتباط تسهیل می‌گردد. کاربران می‌توانند پروفایل‌های دیگران را ببینند و از طریق برنامه‌های کاربردی مختلف مانند ایمیل و چت با یکدیگر ارتباط برقرار کنند (پمپک^۲ و همکاران، ۲۰۰۹: ص ۲۲۸).

امروزه بسیاری از دانشجویان به فعالیت‌های اجتماعی مجازی اشتغال دارند و برای ساختن زندگی خود، روابط و مناسبات، از اینترنت استفاده می‌کنند. فعالیت در شبکه‌های اجتماعی دربرگیرنده همه ابعاد زندگی است (هیلبرمن^۳، ۲۰۰۹: به نقل از اکبری و همکاران، ۱۳۹۹: ص ۶۱) و در این میان، دادن آگاهی به جوانان و اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی و همچنین نظارت کارشناسانه بر شبکه‌های اجتماعی، می‌تواند دو پیشنهاد اساسی برای سیاست‌گذاران حوزه مجازی باشند تا از طرفی بتوان با استفاده از امکانات و فرصت‌های ایجاد شده در شبکه اجتماعی، شرایط تقویت و گسترش سبک زندگی سالم و بدون تنش را برای جوانان مهیا کرد و از سوی دیگر، تهدیدهای آن نیز با فرهنگ‌سازی در امان بماند و به فرصت تبدیل گردد (ر.ک: امیرپور و گرایونی، ۱۳۹۳: ص ۲۳-۳۹). بسیاری از مشکلاتی که امروز کشور با آن به‌خاطر فناوری اطلاعات و ارتباطات مواجه است، کمبود بسترهای فرهنگی است. به بیان دیگر، فناوری نوین ارتباطی هرگز دارای بار خنثی نیستند؛ بلکه جزئی از فرهنگ به حساب آمده و در بستر فرهنگی ایجاد می‌گردند و به همین دلیل با مفهوم خودشان باعث ایجاد ارزش‌های نوین در جوامع گشته و موجب پیدایش نگرش‌ها و باورهای تازه‌ای در اذهان مردم می‌شوند. این در حالی است که باورها و ارزش‌های تربیتی جامعه از طریق فرآیند آموزش در ذهن مخاطبان نهادینه می‌گردد، آنگاه است که از این تکنولوژی‌های نوین

۱ . Boyd & Ellison.

۲ . Pempek.

۳ . Hilberman.

به منظور تقویت ارزش‌ها و باورهای جوامع واردکننده و پذیرای این فناوری‌ها استفاده می‌شود و خطر موقعی گریبانگیر این جوامع می‌شود که جوامع پذیرا از هیچ برنامه خاصی برای بهره‌برداری مناسب از این فناوری‌ها برخوردار نباشند و مخاطبان با ارزش‌ها و هنجارهای خویش بیگانه باشند (مزروعی جوشی، ۱۳۸۸: ص ۱۰۲).

سبک زندگی اسلامی: سبک به معنای روش و منش و چگونگی کار است. سبک زندگی راه‌های گوناگون زندگی فرد یا گروه است و شامل الگوها، اعتقادات، سلیقه‌ها و ارزش‌ها و هنجارهایی است که در زندگی روزمره به کار می‌رود (تهالی و خرم، ۱۳۸۹: ص ۱۲۵). هر مکتب مذهبی، سبک زندگی برای بشریت عرضه می‌کند و مدعی است جامعه مطلوب و زندگی سالم، در نتیجه پیروی از روش زندگی است که آنان عرضه می‌کنند. اسلام یکی از بنیان‌های سازنده سبک زندگی انسان است (رجب‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۱: ص ۹). مفهوم سبک زندگی اسلامی با مفهوم سبک زندگی که آدلر بیان می‌کند، شباهت‌هایی دارد. بعضی از این شباهت‌ها شامل توجه به ارزش‌ها، کل‌نگری، غایت‌گرایی، جهت‌یابی فردی، خودِ خلاق و ... است (هادوی، ۱۳۹۱: ص ۴۲). در الگوی غیر اسلامی، تصمیماتی که در زندگی گرفته می‌شود، به منظور به حرکت واداشتن فکر و رسیدن به تحرک فکری، و از این طریق دستیابی به اهداف شخصی در زندگی است ولی در الگوی اسلامی تصمیمات را به گونه‌ای می‌گیرند که تحرک فکری انسان حاکمانه باشد، نه خادمانه و در خدمت هواهای نفسانی. از نظر اسلام، فکر و تصمیمی در زندگی انسان حکیمانه است که بر اساس عقل حاکم تولید شده باشد (خطیبی و ساحدی، ۱۳۹۲: ص ۱۶).

از سوی دیگر در برخی از آیات قرآن، سبک زندگی مورد تأیید اسلام نیز بیان شده است تا انسان‌ها بدانند سبک زندگی مطلوب اسلامی و ویژگی‌ها و آثار آن چیست و رسیدن به آن، ممکن است. غایت آموزه‌های دینی، رهایی از وضع موجود و سبک زندگی غیراسلامی و رسیدن به حیات طیبه و سبک زندگی اسلامی است (رجب نژاد و همکاران، ۱۳۹۱: ص ۱۰).

سبک زندگی اسلامی، یعنی برخورداری از حیات طیبه، مشروط به متخلق شدن به ادب و آداب توحیدی. در واقع جوهره تعریف سبک زندگی اسلامی در انجام دادن مجموعه‌ای از رفتارها مبتنی بر اسلام و آموزه‌های اسلامی است. در سبک زندگی اسلامی، زندگی انسان یک زندگی دنیایی و آخرتی است؛ به این معنا که دنیا و آخرت را در کنار یکدیگر دارد، و این دو مکمل یکدیگرند (شریعتی، ۱۳۹۲: ص ۶)؛ لذا در سبک زندگی اسلامی، غایت آموزه‌های دینی، رهایی از سبک زندگی غیراسلامی و رسیدن به حیات طیبه است. آنچه سبک زندگی اسلامی و سایر سبک‌های زندگی را از هم متمایز می‌کند، چهارچوب کلی سبک زندگی انسانی است که آدمی بر اساس آن، مسیر خویش به سوی هدف نهایی و سعادت پایدار را تعقیب می‌کند؛ در واقع این چهارچوب کلی از سوی پروردگار ترسیم شده که خالق آدم و آگاه به ابعاد وجودی اوست و از آنجا که خداوند کریم، مدون این سبک زندگی است و به راز و رمزهای درونی او آگاه و به نیازها و خواسته‌های او واقف است،

پس حکمت خداوند حکیم اقتضا می‌کند که نیازهای انسان در تمام ابعاد در این سبک زندگی لحاظ شده باشد. از این رو، سبک زندگی در دیدگاه اسلام، زمینه‌ساز اهداف و راه و روش بشر در زندگی به شمار می‌آید (سلم آبادی و همکاران، ۱۳۹۴: ص ۵۰).

امروزه سبک زندگی اسلامی مورد توجه بسیاری از صاحب‌نظران و پژوهشگران علوم اسلامی قرار گرفته است و اشاره به شیوه و سبکی از زندگی دارد که منبع اصلی استخراج آن کتاب الهی است و یا به تعبیر علامه مجلسی، زندگی اسلامی در زندگی قرآنی معنا می‌یابد (مجلسی، ۱۴۰۴ق؛ به نقل از خطیبی و ساجدی، ۱۳۹۲: ص ۱۴).

پیشینه پژوهش

بشیر و افراسیابی (۱۳۹۱: ص ۳۱) در پژوهشی با موضوع «شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان: مطالعه موردی بزرگ‌ترین جامعه مجازی ایرانیان»، دریافت که میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان ارتباط وجود دارد.

شکاری نمین و حاجیانی (۱۳۹۳: ص ۶۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی (فیس‌بوک)» به سبک زندگی جوانان پرداخته است. نتایج نشان داد که بین عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی مجازی (فیس‌بوک) و سبک زندگی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، رابطه معناداری وجود دارد.

شاه چراغ و عموزاد مهرپرچی (۱۳۹۸: ص ۱۹) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و هویت دینی دانشجویان (مطالعه موردی دانشجویان رشته جامعه‌شناسی دانشگاه گیلان)» به این نتیجه رسیدند که مدت‌زمان عضویت، میزان استفاده از شبکه‌های مجازی، میزان مشارکت کاربران در شبکه‌های مجازی و واقعی تلقی کردن محتوای فضای مجازی، با هویت دینی کاربران رابطه داشته است.

شریفی و شهرستانی (۱۳۹۶: ص ۲۷۷) در پژوهشی به بررسی رابطه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی (تلگرام) با رفتار و اخلاق اجتماعی کاربران با رویکرد دینی پرداخت. نتایج نشان داد که بین میزان استفاده از تلگرام و متغیرهای آسیب به روابط خانوادگی، روابط جنسی نامناسب، عدم رعایت ادب و عدم خود واقعی، رابطه معنادار مشاهده شد.

علوی و همکاران (۱۳۸۹: ص ۱۰۷) در پژوهشی با عنوان «مقایسه هویت ملی و مذهبی در افراد معتاد به اینترنت و غیر معتاد» به این نتیجه رسیدند که استفاده زیاد از اینترنت، می‌تواند با نقایصی در برخی جنبه‌های هویت ملی و مذهبی، مرتبط باشد.

قاسمی و همکاران (۱۳۹۱: ص ۵) در مقاله‌ای با عنوان «تعامل در فضای مجازی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان» به این نتیجه رسیدند که با افزایش مدت‌زمان عضویت، میزان استفاده و مشارکت فعالیت کاربران در فیس‌بوک، از برجستگی هویت دینی آنان کاسته می‌شود.

کاوه قهفرخی و تاجیک اسماعیلی (۱۳۹۶: ص ۶۱) در پژوهشی، به بررسی رابطه بین استفاده جوانان از شبکه‌های اجتماعی و شرکت در مراسم مذهبی پرداختند. یافته‌ها نشان داد که بین استفاده جوانان از شبکه‌های اجتماعی (مدت عضویت، میزان استفاده، مشارکت در شبکه‌های اجتماعی و اعتماد به شبکه‌های اجتماعی) با شرکت آنان در مراسم‌های مذهبی (میزان شرکت، مشارکت در اجرای مراسم مذهبی و باور به شرکت در مراسم مذهبی)، رابطه معنادار و معکوس وجود دارد؛ بدین معنی که هرچه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی، مشارکت در شبکه‌های اجتماعی و اعتماد به شبکه‌های اجتماعی بیشتر باشد، میزان شرکت در مراسم مذهبی، مشارکت در مراسم مذهبی و باور به مراسم مذهبی کاهش می‌یابد.

مزینانی (۱۳۹۳: ص ۲۲) در پژوهشی با موضوع «شبکه‌های اجتماعی و هویت دینی کاربران»، دریافت کاربرانی که زمان بیشتری در فضای شبکه اجتماعی حضور دارند، احتمال دارد از نظر پایداری به باورهای دینی در مرتبه پایین‌تری قرار داشته و کاربرانی که زمان کمتری را می‌گذرانند، احتمال دارد در مرتبه بالاتری قرار داشته باشند.

موسیوند و همکاران (۱۳۹۶: ص ۵۰۳) در پژوهشی، به بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر وب، بر هویت دینی دانشجویان دهه دوم و سوم انقلاب اسلامی (مورد مطالعه: دانشگاه‌های همدان) پرداختند. نتایج نشان داد که بین میزان استفاده کاربران از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر وب و هویت دینی آنان، رابطه معناداری وجود دارد.

شورت^۱ (۲۰۱۵: ص ۵۷۱) در پژوهشی با عنوان «ارتباط بین میزان دین‌داری و مصرف سایت‌های اینترنتی پورن^۲ که در بین ۲۲۳ نفر از دانشجویان آمریکایی انجام شد، به این نتیجه رسید که افراد مذهبی، نسبت به افراد غیرمذهبی، علاقه بسیار کمتری به تماشای سایت‌های پورن دارند. نتیجه دیگر این پژوهش این بود که استفاده از سایت‌های اینترنتی پورن، میزان دین‌داری و معنویت دانشجویان را شدیداً کاهش می‌دهد.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که مباحث مربوط به پیشینه پژوهش هرکدام، بحث‌های مختلفی را در مورد مسئله پژوهش به خود اختصاص داده‌اند. این مباحث از بعضی جهات دارای نکات مثبت و مهمی هستند. منتها مسئله اینجاست که بیشتر پژوهش‌های صورت گرفته، به رابطه شبکه‌های اجتماعی با سبک زندگی و هویت دینی پرداخته‌اند و تقریباً هیچ پژوهش مهمی در مورد نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سبک زندگی اسلامی صورت نگرفته است. به همین خاطر، در پژوهش حاضر سعی شده است که با توجه به فراگیر بودن شبکه‌های اجتماعی مجازی در میان جوانان، نقش این شبکه‌ها در پیش‌بینی سبک زندگی اسلامی مورد بررسی قرار گیرد.

۱ . Short.

۲ . Porn.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی - همبستگی به شمار می‌آید. جامعه آماری این پژوهش، کلیه دانشجویان دانشگاه پیام نور قم بودند. نظر به مشکلات دسترسی به جامعه مزبور و با استناد به منابع روش تحقیق (دلاور، ۱۳۸۵: ص ۱۲۸) که حداقل نمونه لازم برای روش آماری مورد استفاده در این پژوهش یعنی همبستگی را ۳۰ نفر و حداقل نمونه لازم برای روش جمع آوری اطلاعات این پژوهش یعنی زمینه‌یابی را ۱۰۰ نفر اعلام می‌کنند، پژوهشگران برای اطمینان از تکمیل و عودت حداقل پرسشنامه لازم، نمونه‌ای شامل ۲۵۰ نفر از جامعه مزبور را به‌عنوان نمونه پژوهش به‌طور تصادفی انتخاب کردند.

ابزار گردآوری داده‌ها نیز شامل پرسش‌نامه سبک زندگی اسلامی و پرسش‌نامه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بود.

الف) پرسش‌نامه سبک زندگی اسلامی: این پرسش‌نامه به‌وسیله کاویانی (۱۳۸۸) تهیه شده است و ۷۵ گویه و ۹ بعد دارد. «روشنفکری منفی» با ۹ گویه شماره ۱ تا ۹، «ویژگی‌های درونی» با ۱۱ گویه شماره ۱۰ تا ۲۰، «عبادی» با ۱۰ گویه شماره ۲۱ تا ۳۰، «دنیاخواهی» با ۹ گویه شماره ۳۱ تا ۳۹، «اجتماعی» با ۹ گویه شماره ۴۰ تا ۴۸، «گنهکاری» با ۶ گویه شماره ۴۹ تا ۵۴، «نوع‌دوستی» با ۹ گویه شماره ۵۵ تا ۶۳، «لذت‌خواهی» با ۶ گویه شماره ۶۴ تا ۶۹ و «کم‌همتی» با ۶ گویه شماره ۷۰ تا ۷۵ و هر گویه در مقیاس چهاردرجه‌ای لیکرت از خیلی کم = ۱، تا خیلی زیاد = ۴، سنجیده می‌شود. کاویانی (۱۳۹۰: ص ۲۷) میزان روایی هم‌زمان این پرسش‌نامه را با آزمون جهت‌گیری مذهبی با محاسبه ضریب همبستگی نمره کل دو آزمون ۰/۶۴ و ضریب آلفای کرونباخ آن را ۰/۷۱ به دست آورد. کجباغ و همکاران (۱۳۹۰: ص ۶۷) نیز ضریب آلفای کرونباخ آن را ۰/۷۸ گزارش کردند. در پژوهش مرحمتی و یوسفی (۱۳۹۵: ص ۳۳۴) نیز برای تعیین روایی، همبستگی زیرمقیاس‌ها با نمره کل مقیاس محاسبه شد که در دامنه‌ای از ۰/۶۷ تا ۰/۷۳ قرار داشت و نیز ضریب آلفای کرونباخ آن ۰/۷۰ به دست آمد.

ب) پرسش‌نامه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی: این پرسش‌نامه محقق ساخته بوده و شامل ۱۷ سؤال است که روایی صوری آن از سوی متخصصین مورد تأیید قرار گرفت. از آنجا که این پرسش‌نامه بر اساس رتبه‌بندی مقیاس لیکرت پنج‌درجه‌ای (از کاملاً مخالف = ۱ تا کاملاً موافق = ۵) طراحی شده بود، برای بررسی اعتبار و همسانی درونی آن، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج حاکی از آن بود که پرسش‌نامه با ضریب آلفای ۰/۸۷۲ از اعتبار مناسبی برخوردار است.

یافته‌های پژوهش

در این قسمت ابتدا میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش و سپس ضرایب همبستگی و تحلیل رگرسیون به شیوه هم‌زمان ارائه شده است.

جدول ۱: میانگین و انحراف معیار استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و سبک زندگی اسلامی

متغیر	نمره حداقل	نمره حداکثر	میانگین	انحراف معیار
استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی	مدت زمان	۰/۰۳	۲/۸۶	۲/۷۶
	علاقه‌مندی	۱۰	۲۳/۹۱۸	۶/۵۶۷
	کارکردها	۸	۲۶/۰۸۷	۵/۰۵۷
سبک زندگی اسلامی				
	۱۵۵	۲۸۵	۲۲۱/۹۴۷	۲۳/۵۱۶

جدول ۱، میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد.

فرضیه پژوهش: استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی توان پیش‌بینی سبک زندگی اسلامی را دارد.

جدول ۲: ضرایب همبستگی بین نمرات استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و سبک زندگی اسلامی

متغیر	استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی			
سبک زندگی اسلامی		مدت زمان	علاقه‌مندی	کارکردها
	ضریب همبستگی	-۰/۰۲۷	-۰/۳۷۳	-۰/۲۱۸
	سطح معناداری	۰/۷۱۶	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۱

باتوجه به جدول ۲ می‌توان گفت که بین علاقه‌مندی و کارکردها با سبک زندگی اسلامی رابطه منفی و

معنادار وجود دارد و بین مدت زمان با سبک زندگی اسلامی رابطه وجود ندارد.

جدول ۳: تحلیل رگرسیون هم‌زمان نمره سبک زندگی اسلامی بر اساس استفاده از شبکه‌های اجتماعی

مجازی

منابع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معناداری	R	R ^۲
رگرسیون	۲۲۱۶۲/۶۱۹	۳	۷۳۸۷/۵۴۰	۱۵/۰۶۴	۰/۰۰۰۱	۰/۴۵۳	۰/۲۰۵
باقی مانده	۸۵۸۲۲/۸۹۱	۱۷۵	۴۹۰/۴۱۷				
کل	۱۰۷۹۸۵/۵۱۰	۱۷۸					

جدول ۴: ضرایب رگرسیون هم‌زمان سبک زندگی اسلامی بر اساس استفاده شبکه‌های اجتماعی مجازی

متغیرهای پیش‌بین	ضریب B	خطای معیار	ضریب بتا	T	سطح معناداری
مقدار ثابت	۲۶۲/۹۱۹	۹/۴۳۵	-	۲۷/۸۶۵	۰/۰۰۰۱
علاقه‌مندی	-۱/۹۲۹	۰/۳۶۰	-۰/۴۹۵	-۵/۳۵۸	۰/۰۰۰۱
کارکردها	۰/۱۶۷	۰/۴۶۶	۰/۰۳۲	۰/۳۵۹	۰/۷۲۰
مدت‌زمان	۰/۰۱۲	۰/۰۰۷	۰/۱۱۵	۱/۶۲۲	۰/۱۰۷

داده‌های جدول‌های ۳ و ۴ نشان می‌دهد که پیش‌بینی سبک زندگی اسلامی آزمودنی‌ها بر اساس استفاده شبکه‌های اجتماعی مجازی فقط در مورد علاقه‌مندی به شبکه‌های اجتماعی معنادار است. این متغیر در مجموع بیش از ۲۰ درصد از سبک زندگی اسلامی آزمودنی‌ها را پیش‌بینی می‌کند ($R^2 = 0.20$). ضریب تأثیر این مقیاس $B = -1/929$ و ضریب رگرسیون این زیرمقیاس منفی است. براین اساس می‌توان گفت که با افزایش نمره این مؤلفه، میزان سبک زندگی اسلامی کاهش می‌یابد و بالعکس با کاهش نمره این مؤلفه، میزان سبک زندگی اسلامی افزایش می‌یابد.

نتیجه‌گیری

جوانان و نوجوانان جزء اولین اقشاری هستند که به تکنولوژی‌های جدید اقبال و اشتیاق نشان داده و جذب آنها می‌شوند. روند استفاده از اینترنت و به‌خصوص رسانه‌های اجتماعی اخیراً به شدت افزایش یافته است و گونه‌ای خاص از رسانه‌های اجتماعی که شباهت فزاینده‌ای به زندگی اجتماعی واقعی بشر داشته و در آن روابط و تعاملات اجتماعی تا حد زیادی شبیه‌سازی شده است که همان شبکه‌های اجتماعی مجازی است، مورد اقبال فزاینده مخاطبان قرار گرفته است. جوانان و نوجوانان ما به طور فزاینده‌ای مدت‌زمان نسبتاً زیادی از اوقات فراغت خود را صرف این شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌کنند و سبک زندگی آنها شامل رفتارها، نگرش‌ها و نظرات و دیدگاه‌های آنها تحت تأثیر این شبکه‌های اجتماعی مجازی تا حد زیادی تغییر پذیرفته است (فرزانه و فلاحی شهاب‌الدینی، ۱۳۹۴: ۲-۳).

حضور در فضای مجازی و استفاده از اینترنت، به‌خصوص به‌صورت مداوم و پیوسته، نه به شکل حاشیه‌ای و مقطعی، بلکه با انگیزه‌هایی حرفه‌ای و نیمه‌حرفه‌ای و حتی انگیزه‌های صرفاً فراغتی، بنا به ویژگی‌ها، خصوصیات، امکانات و کارکردهای خاص این فضا و با عنایت به وضعیت اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جوانان، تأثیرات عمیقی را بر جنبه‌های متفاوت هویت و به تبع آن بر سبک خصوصیات جوانان به مثابه بزرگ‌ترین طیف مخاطبان و فعالان این فضا خواهد گذاشت (ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵: ۱۱۱).

به نظر فانک و بوچمن^۱ (۱۹۹۶) قرار گرفتن در معرض رسانه‌هایی چون اینترنت و ماهواره می‌تواند بر نگرش‌ها و هویت مردم تأثیر بگذارد. تداوم پرداختن به آنها ممکن است در بلندمدت تأثیر منفی داشته باشد و باعث کاهش همدلی و عدم احساس تعلق ملی و مذهبی شود (حیدری و رمضان‌باصری، ۱۳۹۴: ۴۱).

امروزه شبکه‌های ارتباط جمعی اینترنتی، در بین تمام اقشار مردم، در حال گسترش است و پیامدهای این شبکه‌ها، هم از لحاظ اجتماعی و هم از لحاظ فرهنگی مهم است و تقریباً توجه بسیاری از اندیشمندان را به خود جلب کرده است. یکی از جنبه‌هایی که از این شبکه‌ها متأثر است، دین‌داری است و در این میان، سبک زندگی اسلامی جوانان می‌تواند بیشترین تأثیر را داشته باشد. از آنجا که شبکه‌های اجتماعی اینترنتی، به‌عنوان فضایی جدید، خود را به کاربران می‌تواند تحمیل کنند و همچنین تنوع مطالب آنها که گاهی با آموزه‌های دینی در تضاد است، در دین‌داری جوانان ایرانی می‌تواند تأثیرگذار باشد.

نتایج پژوهش نشان داد که بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی (علاقه‌مندی و کارکردها) با سبک زندگی اسلامی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد و بین مدت‌زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با سبک زندگی اسلامی، رابطه معناداری وجود ندارد و علاقه‌مندی به شبکه‌های اجتماعی توان پیش‌بینی سبک زندگی اسلامی را دارد که با نتایج پژوهش مزینانی (۱۳۹۳)، قاسمی و همکاران (۱۳۹۱)، کاوه قهفرخی

۱. Funk & Buchman.

و تاجیک اسماعیلی (۱۳۹۶)، شریفی و شهرستانی (۱۳۹۶) و علوی و همکاران (۱۳۸۹) همخوانی دارد. یافته‌های پژوهش نشان داد که رابطه معناداری بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی از یک سو و میزان سبک زندگی اسلامی پاسخ‌گویان از سوی دیگر وجود دارد. با وجود این و بر اساس این یافته‌ها، به صورت قاطع، شبکه‌های اجتماعی را نمی‌توان مغایر با دین در نظر گرفت. با توجه به اینکه بر اساس مدل رگرسیونی، تنها ۲۰ درصد از واریانس متغیر وابسته سبک زندگی اسلامی در این پژوهش را متغیرهای مورد بررسی تبیین کرده‌اند، شرایط و عوامل دیگری در کنار این عوامل نقش مهمی در سبک زندگی اسلامی دارند؛ اما آنچه که این میزان از واریانس را برای سبک زندگی اسلامی تبیین کرده است، با ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کاربران شبکه‌های مجازی می‌تواند مرتبط باشد که در این شبکه‌ها عضویت و فعالیت دارند. می‌توان استدلال کرد که افراد با روحیه مذهبی بالا، کمتر از دیگران در شبکه‌های اجتماعی عضویت دارند و حتی افراد مذهبی در صورت عضویت، کمتر به شبکه‌های اجتماعی وابستگی نشان می‌دهند. بر اساس یافته‌های این پژوهش، نوع استفاده آنها نیز تفاوت زیادی با افراد کمتر مذهبی دارد، اگرچه این مسئله می‌تواند ناشی از فقر و نداشتن گوشی مناسب و یا امکان استفاده از اینترنت نیز باشد.

بر اساس نتایج می‌توان گفت که اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، فی‌نفسه سبک زندگی اسلامی را کاهش نمی‌دهند؛ بلکه ابزاری ارتباطی هستند که نوع محتوای آنها و نوع کاربرد و استفاده از آنها، پیامدهایی را برای سبک زندگی اسلامی کاربران دارد؛ به گونه‌ای که برخی از محتواها و نوع کاربری‌ها که در دوران کنونی بخش درخور توجهی از محتواها را به خود اختصاص داده است، باعث کاهش تقویت سبک زندگی اسلامی آنها می‌شود؛ بنابراین، با استناد به پژوهش حاضر و همچنین پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه، می‌توان به این نتیجه رسید که ممکن است شبکه‌های اجتماعی اینترنتی فوایدی را دربر داشته باشند؛ ولی با توجه به محتوای مطالب مورد استفاده و نوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی، بر کاهش سبک زندگی اسلامی جوانان تأثیر بسزایی دارند و این واقعیت می‌تواند برای وضعیت عقیدتی و معنوی جامعه، آسیب‌زا باشد؛ زیرا جوانان (به عنوان آینده‌سازان جامعه)، بیشتر در معرض این شبکه‌های اجتماعی اینترنتی قرار دارند و به همین دلیل، ضرورت دارد کاربران و متولیان امور فرهنگی و اجتماعی، در مورد محتوای شبکه‌ها و پیامدهای فردی و اجتماعی آنها آگاهی و بر آنها نظارت لازم را داشته باشند و با تهیه محتواهای سودمند، کارشناسانه و متناسب با نیاز روز جوانان، این ابزار ارتباطی را برای تقویت باورهای دینی و سالم‌سازی نسل جوان به کار گیرند.

در مجموع، یافته‌های پژوهش در زمینه انگیزه و هدف‌های استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی نشان داده است که پاسخ‌گویان بیشتر برای گذراندن وقت، سرگرمی و تفریح و پیدا کردن دوستان دوران کودکی و قدیمی، از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند و نیاز کاربران به برنامه‌های سرگرم‌کننده و تفریحی، بیشترین نیاز رسانه‌ای آنان محسوب می‌شود. در واقع، با توجه به یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر، نتیجه می‌گیریم

که افزایش تنوع خواسته‌های کاربران و مخاطبان، از نتایج عصر امروز است و با توجه به سهولت دسترسی عموم مخاطبان به رسانه‌های نوین، لازم است ظرفیت‌های جدید برای پاسخ به نیازها و خواسته‌های نوظهور ایجاد شود.

با توجه به اینکه استفاده از شبکه‌های اجتماعی اینترنتی در کشور ایران، در یک دهه اخیر فراگیر شده است. پیشنهاد می‌شود نهاد‌های خانواده، وزارت آموزش و پرورش و به‌ویژه رسانه ملی، جوانان را از پیامدهای منفی عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی آگاه کنند و مراکز فرهنگی و تربیتی نیز با تدارک برنامه‌های فرهنگی - مذهبی در فضای اینترنت، بستری سالم را برای رشد جوانان و همچنین ایمن نگه داشتن آنان از پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی فراهم کنند. با توجه به نتایج پژوهش مبنی بر اینکه مطالب مذهبی موجود در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی، در تقویت دین‌داری اثرگذارند، پیشنهاد می‌شود وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان تبلیغات اسلامی با راه‌اندازی شبکه‌های اینترنتی بومی و ارائه مطالب دینی در آنها با رویکرد علمی و کارشناسانه، هم جوانان را به فضاهای اینترنتی بومی جذب کنند و هم با عرضه این‌گونه مطالب مذهبی، باعث تقویت دین‌داری آنان شوند.

فهرست منابع

۱. افراسیابی، محمدصادق (۱۳۹۲). *مطالعات شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی جوانان*، تهران: انتشارات سیمای شرق.
۲. اکبری، تقی؛ هاشمی، جواد؛ کاظمی، سلیم؛ جاویدپور، مرتضی و متولی کسمایی، مریم (۱۳۹۹). «تبیین تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سبک زندگی جوانان (مورد مطالعه: جوانان شهر اردبیل)»، *فصل‌نامه پژوهش‌های ارتباطی*، ش ۳، ص ۵۹-۸۱.
۳. امیرپور، مهناز؛ گریوانی، مریم (۱۳۹۲). «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی جوانان»، *فصل‌نامه دانش انتظامی خراسان شمالی*، ش ۳، ص ۲۳-۳۹.
۴. برات‌دستجردی، نگین؛ داورپناه، هدایت‌اله و اسماعیلی، معصومه (۱۳۹۵). «بررسی رابطه بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک و سلامت اجتماعی دانشجویان دانشگاه اصفهان ۱۳۹۱-۱۳۹۲»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، ش ۱، ص ۱۴۳-۱۵۶.
۵. بشیر، حسن و افراسیابی، محمدصادق (۱۳۹۱). «شبکه اجتماعی اینترنتی و سبک جوانان: مطالعه موردی بزرگترین جامعه مجازی ایرانیان»، *فصل‌نامه تحقیقات فرهنگی*، ش ۱، ص ۳۱-۶۲.
۶. تنهایی، حسین ابوالحسن و خرمی، شمس (۱۳۸۹). «بررسی رابطه جامعه‌شناختی باورهای دینی و سبک زندگی بر اساس نظریه و روش گافمن، مطالعه موردی کرمانشاه سال ۱۳۸۸»، *فصل‌نامه پژوهش اجتماعی*، ش ۶، ص ۱۹-۴۱.
۷. حیدری، آرمان و رمضان‌باصری، عباس (۱۳۹۴). «بررسی رابطه استفاده از اینترنت، «برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای و هویت دینی دانش‌آموزان»، *فصل‌نامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۱، ص ۳۹-۶۰.
۸. خدایاری، کلثوم؛ دانشور حسینی، فاطمه و سعیدی، حمیده (۱۳۹۳). «میزان و نوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه آزاد مشهد)»، *فصل‌نامه پژوهش‌های ارتباطی*، ش ۱، ص ۱۶۷-۱۹۲.
۹. خطیبی، حسین و ساجدی، ابوالفضل (۱۳۹۲). «مروری بر شاخص‌های سبک زندگی اسلامی»، *مجله معرفت*، ش ۱۸۵، ص ۱۳-۲۶.
۱۰. دلاور، علی (۱۳۸۵). *روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی*، تهران: انتشارات پیام نور.
۱۱. ذکایی، سعیدمحمد و خطیبی، فاخره (۱۳۸۵). «رابطه حضور در فضای مجازی و هویت مدرن پژوهشی در بین کاربران اینترنتی جوان ایرانی»، *فصل‌نامه علوم اجتماعی*، ش ۳۳، ص ۱۱۱-۱۵۳.
۱۲. رجب‌نژاد، محمدرضا؛ حاجی، یحیی؛ مهدوی طالب، امیر و رجب‌نژاد، سعید (۱۳۹۱). «بررسی سبک زندگی اسلامی از منظر حیات طیبه در قرآن»، *نشریه علمی و پژوهشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی*، ش ۱، ص ۹-۲۹.

۱۳. رضایان، عالیه و ادیسی، افسانه (۱۳۹۷). «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی نسل چهارم»، *مطالعات میان فرهنگی*، ش ۳۴، ص ۹-۳۶.
۱۴. سلم‌آبادی، مجتبی؛ اسماعیلی، معصومه؛ مهدی‌زاده، ایرج و یوسفی‌نژاد، احمد (۱۳۹۴). «نقش سبک زندگی اسلامی و منبع کنترل در پیش‌بینی بهزیستی روان‌شناختی کارکنان بیمارستان بوعلی قزوین»، *دانشگاه علوم پزشکی بابل نشریه اسلام و سلامت*، ش ۴، ص ۴۹-۵۶.
۱۵. شاه‌چراغ، سیدعلی و عموزاد مهرپرچی، مجتبی (۱۳۹۸). «بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و هویت دینی دانشجویان (مطالعه موردی دانشجویان رشته جامعه‌شناسی دانشگاه گیلان)»، *فصل‌نامه علمی دانش انتظامی غرب استان تهران*، ش ۲۲، ص ۱۹-۳۴.
۱۶. شاهنوشی، مجتبی؛ تاجی، محمدرضا (۱۳۹۱). «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی جوانان شهرستان شهرکرد»، *مجله علمی-پژوهشی مطالعات ملی*، ش ۳، ص ۹۱-۱۱۲.
۱۷. شریعتی، صدرالدین (۱۳۹۲). «درآمدی بر سبک زندگی اسلامی در آیات و روایات»، *فصل‌نامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ش ۱۳، ص ۱-۱۰.
۱۸. شریفی، احمدحسین (۱۳۹۱). *اخلاق و سبک زندگی اسلام*، قم: دفتر نشر معارف.
۱۹. شریفی، سیدمهدی و شهرستانی، عقیده (۱۳۹۶). «بررسی رابطه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی (تلگرام) با رفتار و اخلاق اجتماعی کاربران با رویکرد دینی»، *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، ش ۲۴، ص ۲۷۷-۲۹۸.
۲۰. شکاری‌نمین، شیدا؛ حاجیان، ابراهیم (۱۳۹۳). «بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی (فیس‌بوک) بر سبک زندگی جوانان»، *مجله مدیریت فرهنگی*، ش ۲۶، ص ۶۳-۷۹.
۲۱. شیخ‌زاده، اکبر (۱۳۹۵). «بررسی رابطه شبکه‌های اجتماعی با مؤلفه‌های سبک زندگی»، *پژوهش‌های جامعه‌شناختی*، ش ۱، ص ۱۲۵-۱۵۰.
۲۲. علوی، سیدسلیمان؛ جنتی‌فرد، فرشته و مرآتی، محمدرضا (۱۳۸۹). «مقایسه هویت ملی و مذهبی در افراد معتاد به اینترنت و غیر معتاد»، *جامعه‌پژوهشی فرهنگی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ش ۱، ص ۱۰۷-۱۱۹.
۲۳. فرزانه، سیف‌الله و فلاحی‌شهاب‌الدینی، راضیه (۱۳۹۴). «بررسی عوامل اجتماعی موثر بر گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی (مورد مطالعه: دانش‌آموزان دختر متوسطه دوره دوم شهر بابل)». *دو فصل‌نامه مشارکت و توسعه اجتماعی*، ش ۱، ص ۱-۲۲.
۲۴. فرقانی، محمدمهدی و مهاجری، ربابه (۱۳۹۷). «رابطه بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و تغییر در سبک زندگی جوانان»، *فصل‌نامه مطالعات رسانه‌های نوین*، ش ۱۳، ص ۲۵۹-۲۹۲.
۲۵. قاسمی، وحید؛ عدلی‌پور، صمد و کیانپور، مسعود (۱۳۹۱). «تعامل در فضای مجازی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان، مطالعه موردی فیس‌بوک و جوانان شهر اصفهان»، *دین و ارتباطات*، ش ۲، ص ۵-۳۶.

۲۶. کاوه قهفرخی، محمدجواد و تاجیک اسماعیلی، سمیه (۱۳۹۶). «بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و شرکت در مراسم مذهبی»، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۲، ص ۶۱-۹۰.
۲۷. کاویانی، محمد (۱۳۸۸). *طرح نظریه سبک زندگی بر اساس دیدگاه اسلام و ساخت آزمون سبک زندگی اسلامی و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی آن*، پایان نامه دکتری روان‌شناسی عمومی. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان.
۲۸. کاویانی، محمد (۱۳۹۰). «کمی سازی و سبک زندگی اسلامی»، *روان‌شناسی و دین*، ش ۲، ص ۴۴-۲۷.
۲۹. کجباف، محمدباقر؛ سجادیان، پریناز؛ کاویانی، محمد؛ و انوری، حسن (۱۳۹۰). «رابطه سبک زندگی اسلامی با شادکامی در رضایت از زندگی دانشجویان شهر اصفهان»، *روان‌شناسی و دین*، ش ۴، ص ۶۱-۷۴.
۳۰. مرحمتی، زهرا و یوسفی، فریده (۱۳۹۵). «رابطه ابعاد سبک زندگی اسلامی با بهزیستی روانشناختی در دانشجویان»، *فصل‌نامه روانشناسی کاربردی*، ش ۳، ص ۳۲۹-۳۴۶.
۳۱. مزرعی جوشری، سحر (۱۳۸۸). «بررسی جامعه‌شناختی تقابل بین فرهنگ و فناوری نوین ارتباط (تلفن همراه و اینترنت)»، *فصل‌نامه علوم اجتماعی*، ش ۲۴، ص ۱۰۰-۱۰۵.
۳۲. مزینانی، کاظم (۱۳۹۳). «بررسی رابطه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت دینی کاربران»، *ره‌آورد نور*، ش ۴۶، ص ۲۲-۳۶.
۳۳. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۲). «اولویت تحقق سبک زندگی اسلامی»، *نشریه معرفت*، ش ۲۲، ص ۵-۱۴.
۳۴. مهدوی کنی، محمدسعید (۱۳۸۷). *دین و سبک زندگی*، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۳۵. موسوی گیلانی، سیدرضی (۱۳۹۲). «چیستی و چرایی سبک زندگی و نسبت آن با دین و مهدویت»، *فصل‌نامه علمی پژوهشی مشرق موعود*، ش ۲۵، ص ۱۲۳-۱۳۸.
۳۶. موسیوند، مریم؛ صفایی، صفی‌الله؛ صفایی شکیب، علی و ویسه، سیدمهدی (۱۳۹۶). «بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر وب بر هویت دینی دانشجویان دهه دوم و سوم انقلاب اسلامی (مورد مطالعه: دانشگاه‌های همدان)»، *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، ش ۴، ص ۵۰۳-۵۲۴.
۳۷. نیکوکار، غلامحسین؛ خیری، علیرضا؛ تابان، محمد و صیدی، فریده (۱۳۹۳). «تأثیر سبک زندگی اسلامی بر موفقیت تحصیلی»، *دوفصل‌نامه علمی-پژوهشی مدیریت اسلامی*، ش ۱، ص ۲۱۱-۱۹۷.
۳۸. هادوی، اصغر (۱۳۹۱). «آغاز سبک زندگی اسلامی از خراسان شمالی»، *ماهنامه پاسدار اسلام*، ش ۳۷۲، ص ۴۲-۴۳.

۳۹. Boyd, D. M., Ellison, N. B. (۲۰۰۷). "Social network sites: definition, history, and scholarship", *Journal of Computer-Mediated Communication*, No. ۱, ۲۱۰-۲۳۰.
۴۰. Pempek, T. A., Yermolayeva, Y. A, Calvert, S. L. (۲۰۰۹). "College students' social networking experiences on Facebook", *Journal of Applied Developmental Psychology*, No. ۳۰, ۲۲۷-۲۳۸.
۴۱. Short, M.B. (۲۰۱۵). "The Relationship between Religiosity and Internet Pornography Use", *Journal of Religion and Health*, No. ۲, ۵۷۱-۵۸۳.

